

ARISTOTEL

Aristotel este cel dintai mare ganditor al lumii care s-a preocupat cu egal interes de toate domeniile cunoasterii umane; este primul om de stiinta care sistematizeaza toate cunostintele acumulate pana la vremea sa, aducand contributi originale in politica, economie, stabilind reperele fundamentale in teoria valorilor. Aristotel foloseste cuvantul „economie” pentru a se referi la administrarea casei si caminului. Pentru a se referi la problemele pe care noi le consideram economice, Aristotel folosea cuvantul grec „crematistica”.

Aristotel s-a nascut in 385 i.Hr. la Stagira, oras grecesc situat pe partea estetica a peninsulei Chalcidica din Tracia, in nordul Marii Egee.

Tatal sau, Nicomah, era medical si prietenul regelui Macedoniei, Midas al II-lea, tatal viitorului rege Filip si bunic a lui Alexandru Macedon.

In 367 i.Hr. Aristotel pleaca la Atena si devine discipolul lui Platon, a carui Academie o va frecventa vreme de 20 ani. Aici participa active la viata comunitatii filosofice din jurul lui Platon. Probabil se practica dezbateri de etica, politica, psihologie, metafizica, epistemologie si logica. Se stie de asemenea ca Platon incuraja studiul matematicii si astronomiei precum si a altor stiinte naturale.

In anul 347 Platon moare desemnandu-l pe Speusip ca succesori la conducerea Academiei. Aristotel pleaca, impreuna cu prietenul si colegul sau Xenocrates, spre Atarneus, pe coasta Asiei Mici. Motivele plecarii nu sunt cunoscute, dar s-au emis ipoteze privitoare la cauze politice. Aristotel avea legaturi cu familia regala macedoneana. Or, in anul 347, orasul Olynthus cade sub asediul macedonenilor, in timp ce la Atena partida anti-macedoneana, condusa de oratorul Demostene era in ascensiune. Tiranul orasului Atarneus, Hermias, avea legaturi cu Academia si se pare ca in Atarneus chiar exista o mica comunitate platoniana. Hermias i-a intampinat pe Aristotel si pe prietenul sau oferindu-le ca resedinta orasul Assos. Aristotel urma sa se casatoreasca cu Pythias, nepoata lui Hermias.

In perioada 347-342 Aristotel se afla la Assos. Ulterior se va afla la Mitilene, in insula Lesbos. Aici il va intalni pe Theophrastos, care avea sa devina cel mai important discipol al sau. Tot in aceasta perioada se presupune ca Aristotel s-a ocupat cu cercetari de biologie.

Opera lui Aristotel. Descriere.

Relatarile spun ca textele lasate de Aristotel au fost pastrate de catre elevul si succesorul sau Teofrast, care le-a transmis lui Neleus, propriul sau elev. Urmasii acestuia, din dorinta de a le proteja de furt, le-au ascuns intr-o pivnita. Aici, ele s-au distrus in timp. Au fost descoperite in timpul anului 100 î.Hr. de catre un colectionar pe nume Apellicon.

Dupa cucerirea Atenei de catre Sylla, in 86 î.Hr., cartile au fost transportate la Roma si editate de catre Andronicos din Rhodos (circa 40 î.Hr.), studiul aristotelismului cunoscand un reviriment.

Aceasta colectie constituie sursa tuturor veniturilor pe care le va cunoaste cultura europeana pana astazi. Specificul pierselor aristotelice pastrate este ca ele nu reprezinta versiuni definitive, ci texte in lucru, probabil manuscrise asupra carora Aristotel intervenea cu modificari, in urma discutiilor cu elevii sai. Un bun exemplu in acest sens sunt lucrarile de etica: *Etica Nicomahica*, *Etica Eudemica* respectiv *Magna Moralia* sunt trei tratate care pot fi considerate la fel de bine *versiuni* ale unei singure – proiectate-carti.

Vasta opera a lui Aristotel a fost scindata dupa mai multe criterii. Cel mai vechi se bazeaza pe marturia lui Plutarh, care a transmis un schimb de scrisori intre Aristotel si Alexandru Macedon, scrisori din care reiese faptul ca opera lui Aristotel era scindata in doua parti: texte interne-destinate elevilor si membrilor scolii (esoterice), respectiv texte destinate publicului (exoterice). Cicero, de asemenea, mentioneaza aceste doua tipuri de texte, spunand ca cele exoterice erau redactate definitiv, in timp ce textele esoterice au fost lasate in stadiul de notite.

1. Lucrari exoterice (publice)

Sunt lucrarile de tinerete, scrise in spiritul platonician, sub forma de dialoguri. Toate s-au pierdut, cu exceptia unor fragmente reconstituite pe baza citarilor ulterioare. Autorii greci si romani de mai tarziu l-au mentionat si citat destul de des, astfel incat exista informatii suficiente pentru reconstituirea continutului si stilului lor.

Se pare ca stilul acestor opere era comparabil cu cel al dialogurilor platoniciene deoarece Cicero isi exprima admiratia si considera ca numai Platon poate rivaliza cu Aristotel pentru titlul de *princeps philosophorum*.

Din aceasta categorie s-au pastrat numai cateva titluri: „Sofistul”, „Banchetul”, „Despre retorica”, „Despre justitie”, „Despre poezi”, „Despre sanatate”, „Despre educatie”, „Despre placere”. Se poate observa cu usurinta ca majoritatea sunt titluri identice cu cele ale unor dialoguri platoniciene si se presupune ca Aristotel a procedat astfel pentru a contribui la dezvoltarea doctrinei lui Platon in legatura cu temele respective, tot asa cum la randul lui, facuse insusi Platon fata de maestrul sau, Socrate.

2. Lucrari esoterice

Aceasta este categoria de lucrari aristotelice din care s-au pastrat pana la noi 47 din 200. Ele au fost clasificate in mai multe feluri, de-a lungul timpului. Dupa continut, ele se impart de obicei astfel:

- *Lucrari de logica sau Organonul*;
- *Lucrari de filosofie teoretica* („Fizica”, „Despre suflet”);
- *Lucrari de stiinte naturale* („Istoria animalelor”, „Despre partile animalelor”, „Despre cer”);
- *Lucrari de filosofie moral-politica* („Politica”, „Etica Nicomahica”)

Mai exista o clasificare ce tine cont de natura si autenticitatea textelor pastrate. Astfel lucrarile esoterice se impart in 3 categorii:

1. Tratatate filosofice si stiintifice (majoritatea textelor care alcatuiesc corpusul).
2. . Texte cu caracter de material ajutator (descrieri, note), nesistematizate sau neradactate definitiv. Probabil nici nu aveau sa fie definitivare vreodata. Din aceasta categorie s-au pastrat *Constituția atenienilor* si *Istoria animalelor*.
3. Colectie de intrebari si raspunsuri. I se atribuie lui Aristotel o colectie de intrebari si raspunsuri, numita *Problemata*, probabil destinata unor discutii de tip seminar, in cadrul carora maestru adresa o intrebare de tipul: „Oare de ce?”, iar elevii trebuiau sa mediteze asupra ei si sa formuleze un raspuns de tipul: „Oare pentru ca...?”

Orice clasificare exterioara este inasa relativa, existand texte aristotelice dificil de plasat in una sau alta din aceste tipologii. Sunt deja istorice disputele cu privire la *Categorii* (daca este un text de logica sau de ontologie), *Despre suflet* (daca trebuie considerat ca fiind un tratat de psihologie aristotelica sau unul de filosofie teoretica).

Explicatia este ca stilul tratatelor lui Aristotel nu este intotdeauna de o acuratete sistematica definitiva. Aristotel clasifica stiintele criteriile metafizice obiectului lor de studiu. Astfel, cunoasterea se imparte in: *teoretica*, *practica* si *poetica*.

Activitatea intelectuala nu este suficienta. Oamenii nu sunt indivizi izolati. „Omul”, dupa cum spune Aristotel, „este din natura un animal social”. Aceasta remarca nu este un aforism facut la intamplare, ci o mostra de teorie biologica. „Animalele sociale sunt acelea care au o singura activitate in comun, asa sunt oamenii, albinele, furnicile si cocorii”. „Si aceasta insusire este caracteristica omului, spre deosebire de toate vietatile, asa ca singur el are simtirea binelui si a raului, a dreptului si a nedreptului si a tuturor celorlalte stari morale. Comunitatea unor fiinte cu asemenea insusiri creeaza familia si Statul”.

- *Logica aristotelica*

Pentru Aristotel, ca și pentru Socrate și Platon, scopul ultim al filozofiei este cunoașterea a ceea ce este general în individual, sau, cu alte cuvinte, explicarea fenomenelor empirice în natură și viață prin determinarea formelor și legilor ce guvernează în aceste fenomene. Aristotel era și el convins că aceste legi nu pot fi descoperite decât pe cale noțională, prin rațiune. Deosebirea constă însă în aceea că în timp ce Platon începe să fie un critic al cunoașterii, Aristotel începe într-un chip cu totul dogmatic. La întrebarea : cum trebuie gândită existența ? ce se numește substanță ? Aristotel răspunde : Existența nu este o materie, fiindcă dacă ar fi așa, nu s-ar putea niciodată explica spiritualul, și nici ceva general-ca la Platon-ci ea este lucrul singular determinat prin ceea ce este general. Din acest motiv, Aristotel afirmă în Metafizica I, VI, XII-această idee și supune teoria platonice a Ideilor unei critici tăioase.

Socrate afirmă că fiecărui lucru îi corespunde un concept sau noțiune. Platon pretinde pe lângă aceasta încă o Idee. În critica sa însă Aristotel nu este totdeauna obiectiv. Aristotel critică la Platon mai ales cunoașterea intuitivă și evoluția dialectică a acesteia și accentuează observarea legilor generale de care trebuie să țină cont gândirea, dacă vrea să descopere adevărul. Așa devine Aristotel întemeietorul logicii. Desigur acest lucru nu înseamnă deloc că Aristotel ar fi descoperit logica, fiindcă noțiunile de substanță, mărime și mișcare au fost cunoscute de filozofii pitagoreici și eleati, iar noțiunea de cauză a fost descoperită de Socrate. Platon este și el descoperitorul dialecticii cât și al conceptelor "negație", "ipoteză", "unitate", "cauză" și "existență". Aristotel are însă meritul că a sistematizat aceste noțiuni și astfel a întemeiat logica ca o disciplină filozofică independentă. Scopul pe care l-a urmărit Aristotel a fost să arate în ce mod se poate obține o gândire corectă, pentru a putea fundamenta o metodă de argumentare.

Intelectul nu poate recunoaște că fiind absolut corect decât asemenea principiilor, ce au fost deduse din premise. De aceea, după Aristotel, gândirea nu poate fi decât deductivă. Această deducție se numește raționament sau silogism și de aceea teoria silogismelor reprezintă cea mai importantă parte a logicii aristotelice. Ea este expusă în lucrarea ce poartă titlul Organon. Fiecare silogism este constituit din premise, ce la rândul lor nu sunt

altceva decat judecati. O judecata reprezinta un raport intre un subiect si predicat , un raport intre doua notiuni. Notiunea, judecata si silogismul sunt elementele logicii.

- **Psihologia aristotelica**

Aristotel isi incepe consideratiile sale despre suflet cu o critica a celor ce spusera inaintasii sai despre acest subiect. Asa se face ca el respinge conceptia platonica si pitagoreica cat si parerea lui Democrit ca sufletul ar fi constituit din atomi. El opune acestora ideea ca sufletul este viata, ca el este principiul vietii. Corpul si sufletul se raporta unul la altul ca materia la forma, ca ochii la puterea de a vedea. De aceea Aristotel defineste sufletul ca fiind "prima entelechie a corpului organic-vital", ca forma a corpului, ca principiul formativ al corpului. Sufletul este definit de Aristotel, asadar, ca realizarea functionala a unui corp organic, ceea ce inseamna un corp in asa fel organizat, ca sa fie o unealta a vietii. Sufletul este privit de Aristotel, ca fiind esenta corpului, caci fara suflet corpul nu mai este decat un cadavru. Sufletul este substanta ca forma a corpului fizic, organic, care conform posibilitatii, posedea viata ,eidos-ul lui este entelechie, prin care corpul este corp si este corp viu. Ca o forma a corpului, sufletul este totodata si scopul acestuia, caci scopul corpului este realizarea vietii sale, ceea ce nu inseamna nicidecum ca corpul ar determina sufletul. Sufletul este dimpotriva puterea care dirijeaza si tarcuiește corpul. Cu aceasta convingere, Aristotel este impotriva atat a materialismului cat si a spiritualismului, care considera sufletul ca fiind o substanta opusa calitativ corpului. Totusi trebuie sa subliniem faptul ca, marele merit al lui Aristotel este ca, el a stiut sa fructifice ceea ce era verificabil, din punct de vedere stiintific, in teoriile inaintasilor sai despre viata sufleteasca si sa inlature tot ceea ce era simpla parere. In acest fel Aristotel devine intemeietorul psihologiei empirice.

Asa se face ca Aristotel accepta si el impartirea pe care o face Platon cu privire la suflet. Dar el ii da acestei impartiri un alt sens. Se repeta si aici raportul dintre materie si forma. Sufletul se manifesta tot in organisme ca un mod al functiunii : ca suflet vegetativ, care este principiul vietii in general sau sufletul apetitiv, pe care-l poseda numai plantele ; sufletul senzorial , simtirea, care la animale se adauga sufletului vegetativ si sufletul rational, pe care-l poseda numai omul si la care se adauga celelalte doua : sufletul vegetativ si cel senzorial. Aici apare o mare deosebire intre conceptia

aristotelica si cea platonica despre suflet. La Aristotel care este numai forma corpului, se stinge odata cu corpul, in timp ce "nus"-ul este nemuritor. Celelalte doua - sufletul vegetativ si cel senzorial - sunt numai materia pentru acesta din urma si ca atare ele sunt trecatoare. Numai sufletul rational nu se distruge prin moarte si nu se amesteca cu corpul, ci le conduce pe celelalte doua, rolul sau fiind gandirea, ratiunea, judecata.

Psihologia aristotelica tradeaza o trasatura foarte moderna, mai ales in nazuinta lui Aristotel de a gasi un corelat psihologic pentru toate fenomenele sufletesti. Aristotel nu cunostea inca deosebirea dintre artere si nervi, de aceea el atribuie arterelor functiunea nervilor. Aceasta deosebire a fost descoperita, mult dupa Aristotel, de catre Herophilus si Erasistratus. Transmiterea miscarii senzoriale are loc - dupa Aristotel - prin artere. El afirma ca, dupa ce a avut loc perceptia senzoriala, in organul senzorial ramane o anumita miscare in stare latentă. Aristotel intrebuinteaza si aici conceptele "potentialitate" si "actualitate". Cu ajutorul acestora, el cauta sa explice fenomenul memoriei. Exista o memorie activa si o alta pasiva. Amintirea nu este, pentru acest filozof, decat trezirea unei miscari potentiale, ce a ramas in organul de simt, la actualitate, fara ca inima sa contribuie cu ceva la aceasta. Printr-o intuitie geniala, Aristotel ajunge la formularea legilor asocierii si ale reproducerii, ca de ex. legea asemanarii, a contrastului si a simultaneitatii, in felul acesta ajunge la concluzia ca perceptiile senzoriale lasa in suflet anumite impresii sau imagini, care sunt pastrate de memorie. Reamintirea involuntara, cu urmarile ei interioare : reprezentari, senzatii, apetitul, este proprie si animalelor. Dar amintirea constienta nu-i revine decat omului. Aristotel pune aici problema constiintei. El vorbeste despre un fel de "unitate a sufletului", prin care acesta percepe tot ceea ce este posibil. Este vorba despre unitatea activitatii sensibilitatii, ce se realizeaza in energia specifica a simturilor sau un fel de simt general, care este comun si animalelor.

Forma sufletului care este proprie numai omului, cu care acesta intelege si gandeste, este spiritul inteles la Aristotel ca fiind intelectul, ratiunea si constiinta intr-una. "Intelectul, fiindca gandeste, este amestecat, nu are nici un fel de comunitate, pentru ca sa domine, adica sa stapaneasca". Spiritul este partea proprie sufletului uman , o parte ce nu este dependenta de nici un organ corporal. Acesta poate gandi dupa dorinta chiar si ceea ce este simplu si de neimpartit. Mai departe Aristotel face deosebirea intre un intelect sau spirit activ si altul pasiv. Primul primeste forma, cel de al doilea genereaza forma. El este

"forma" nu materie, imaterial si "locul formelor". De aceea o problema mult discutata in filozofia aristotelica, in legatura cu aceste forme sau feluri de ratiuni, este aceea : daca amandoua aceste parti ale sufletului sunt nemuritoare sau numai una ? Vorlander este de parere ca numai spiritul activ este nemuritor, in timp ce Kinkel si Sibeck reprezinta punctul de vedere ca amandoua partile sunt nemuritoare. Sufletul senzorial si cel vegetativ sunt dependente de corp si de aceea ele impartasesc acelasi destin cu corpul : ele sunt trecatoare. Ratiunea, spiritul, in totalitatea lui, este insa nemuritor, acesta este "forma formei" si ca atare activitate pura - ca si spiritul divin - ceea ce face ca sa fie vesnic (De anima I, 4, Metaphisica 1,7). Ratiunea pasiva este existenta potentiala a carei actualitate se afla in ratiunea activa. Aristotel nu formuleaza nicaieri un raspuns precis la problema nemuririi sufletului. Dar, deducem noi, daca sufletul este "prima eneteleheia" a unui corp organizat, ca sa vietuiasca si daca eneteleheia este totodata esenta si scopul unui lucru, atunci ceea ce constituie esenta unui lucru nu poate fi pieritor. Ceea ce constituie esenta sufletului este gandirea si pe gandire se fundamenteaza - dupa Aristotel - inrudirea sufletului cu Divinitatea.

- **Etica aristotelica**

Filozofilor sofisti le revine meritul de a fi pus pentru prima data problema esentei moralitatii. Acestia au poposit insa la o solutie relativista si individualista in raspunsul la aceasta problema, fiindca pentru acestia legile, dreptul si principiile morale se fundamenteaza pe conventional, pe traditie si pe bunul plac si ca, de aceea, acestea au o valoare relativa. Ba sofistii devin chiar reprezentantii nihilismului moral, caci ce inseamna altceva, cele ce spun ei, ca "ce este raul, daca celui care l-a fapuit nu i se pare ca este rau" ? Constient de pericolul mare pe care-l reprezentau sofistii cu acest nihilism moral pentru comunitatea poporului grec, Socrate combate pe sofisti si face indubitabil dovada ca stiinta notionala constituie singurul fundament al faptei bune. A actiona drept si bine inseamna la Socrate a actiona pe temeiul intelegerii esentei virtutii, virtutea fiind inteleasa ca imbinarea dintre stiinta despre ceea ce este bine si existenta. Consecinta acestei concepii etice a fost la Socrate afirmatia ca "nimeni nu actioneaza de buna voie nedrept, ci numai din insuficienta stiintei" despre ceea ce este bine si rau. Socrate afirma ideea ca exista un bine care obliga general-valabil pe toti oamenii, indiferent de parerile lor : este acel "Daimonion", ca glasul constiintei.

Platon continua sa adanceasca aceasta idee socratica si astfel ajunge la concluzia ca adevarata autonomie interioara, ca cel mai inalt bun al vietii omului, acesta nu si-o poate castiga decat prin stiinta despre o realitate suprasenzoriala, despre eterna Idee a Binelui, prin care sufletul uman devine una cu Divinitatea, care este prototipul Frumusetii si al Binelui. Cunoasterea acestei lumi suprasenzoriale devine la Platon temeiul si tinta vietii morale. Sub influenta eticii platonice omul nu mai priveste lumea concreta ca loc al mantuirii sale si nici nu-l mai intereseaza desavarsirea lumii date, ci ochiul filozofului se indreapta spre o minoritate de insi-filozofi, care, reusind sa infranga interesele inferioare ale lumii, sesizeaza Adevarul si Frumusetea pura. In etica platonica accentul cade pe o lume transcendentă si pe valorile acesteia.

Aristotel paraseste si in etica drumul trasat de marii sai inaintasi, Socrate si Platon. El este si in etica un realist, caci el nu mai intreaba in etica despre ideea de bine, despre moralitate ca ceva in sine si pentru sine si despre valabilitatea acesteia, ci pe Aristotel il preocupa viata morala reala, moralitatea ca ceva faptic. Etica aristotelica nu mai este indreptata spre cunoasterea unui ideal vesnic si neschimbabil, ci inspre intelegerea binelui ce poate fi realizat de catre oameni aici in aceasta lume, care sunt deosebiti dupa sex, stare sociala, profesie, popor si de aceea el este altfel pentru barbat si altfel pentru femeie, pentru liber si pentru sclav. Pentru Aristotel este de neinteles ceea ce platonicii vor sa spuna cu al lor "bine in sine". Aristotel afirma ca chiar daca ar exista asa ceva, omul nu ar putea sa-l sesizeze niciodata. Binele este dimpotriva in orice arta si orice actiune ca scop al acestora : pentru medicina sanatatea, pentru arta razboiului victoria, pentru economie bogatia etc. Masura acestora este, deci, folosul, caci scopul omului nu este cunoasterea, ci fapta. Rostul eticii nu este "simpla teorie", ca noi sa stim ce este virtutea, ci ca noi sa devenim oameni de isprava. inteleptul, pentru a fi fericit, in afara de virtute mai are nevoie si de un minimum de bunuri corporale.

Fundamentul virtutii nu este asadar intelectul, ci facultatea de a dori. Desigur ca si pentru Aristotel daruirea neprecupetita instinctelor si scopurilor inferioare este ceva animalic, ce injoseste pe om. Omul trebuie sa duca o viata virtuoaasa, fiindca el si poate sa faca acest

lucru, datorita faptului ca este o fiinta rationala. Aristotel accentueaza si el ca virtutea nu consta nici in bogatie, onoare sau alte bunuri materiale, ci exclusiv in "activitatea virtuoaasa sau rationala a sufletului". Virtutea nu este data odata cu intelegerea, ci ratiunea trebuie sa ordoneze nazuintele, afectele si instinctele din care urmeaza actiunile umane. Virtutea este definita de Aristotel ca fiind aptitudinea castigata prin exercitiu, asadar aptitudinea de a actiona intotdeauna conform cu ratiunea, ceea ce inseamna la acest filozof a tine mereu calea de mijloc, calea intre extreme. Virtutea este "o actiune de vointa facuta cu precugetare si care consta in pastrarea drumului de mijloc, ales de ratiune in mod liber, in urma unui discernamant".

1. "Prietenia inseamna un suflet in doua trupuri"

Prietenia este cea mai importanta legatura intre doua personae, de aici si proverbul: "Prietenul la nevoie se cunoaste", este relatia care apropie cel mai tare doua personae.

Pe de alta parte, fiecare om are propriul mod de a gandi, propriul mod de a percepa unele lucruri.

2. "Legea este garantia faptului ca cetatenii vor fi onesti unii cu altii".

Legea este cea care pune omului anumite limite in societate; legea il face pe om sa respecte niste reguli pentru a putea supravietui in liniste.

Nu toti oamenii respecta legea, sunt personae care ignora legea si isi fac propriul system de reguli care contrazic legea scrisa, astfel aparand multe scandaluri si neintelegeri.

3. "Cu cat un lucru este mai greu de facut, cu atat cere mai multa arta si virtute".

Cu cat un lucru pe il faci este mai greu de realizat, cu atat trebuie sa lupti mai mult, sa-ti unesti toate fortele sis a iti pui virtutile in valoare.

Insa nu toti oamenii apeleaza la cele mai curate mijloace pentru a realize un lucru greu de facut. Cei care nu apeleaza la mijloacele cele mai cinstite, nu apeleaza nici la virtutile sale.

4. "Recunostinta imbatraneste repede".

Recunostinta este un sentiment pe care nu multi il au si din cei ce il au, multi il pierd repede. In concluzie, daca recunostinta exista, se pierde repede.

5. "Omul este prin natura sa o fiinta sociala".

Omul este o fiinta sociala, pentru ca el traieste intr-o societate, insa si oameni care pot vorbi mult, dar sa nu spuna nimic despre ei insisi. Oamenii inchisi nu pot evolua spiritual si in general, in niciun fel.

Scopul suprem al vietii virtuozase este fericirea sau "evdaimonia". Aceasta fericire urmeaza sa fie sustinuta de sentimentul de placere, caci "fericirea fara placere ar fi o vorba goala", de aceea binele suprem nu poate fi gandit fara de placere, fiindca zice el "atunci ar fi posibil ca cineva sa fie fericit fara ca totusi sa traiasca multumit". Fericirea consta in sentimentul de placere ce urmeaza din fapta buna si constiinta ca ratiunea stapaneste peste simturile inferioare. Cea mai inalta placere este aceea produsa de activitatea libera a ratiunii, asadar produsa de cea mai inalta virtute : intelepciunea. Cel mai bun loz pe care si-l poate dori omul in aceasta lume este acela al cercetatorului dupa adevar, al filozofului, care, refugiat in imparatia bucuriilor pe care le naste activitatea ratiunii, se ridica deasupra micimilor vietii terestre si ajunge la constiinta naturii si a menirii sale divine. Dar si aceasta stare este dependenta de anumite situatii externe, ca sanatatea corporala si spirituala a inteleptului, idee ce tradeaza tendinta realista si relativista aristotelica. Binele si virtutea nu mai sunt ca la Platon valori absolute, ci ele sunt ceva relativ, dependente de raporturile si situatiile reale ale vietii.